

О. П. Михайлик,

викладач кафедри англійської мови Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ЧИТАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ СТУДЕНТІВ НЕПРОФІЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядається проблема теоретичного розроблення й упровадження у практику викладання англійської мови вищого навчального закладу нових підходів до професійно орієнтованого навчання. Центральне місце у статті присвячене розгляду методики навчання читання як однієї з цілей навчання іноземної мови. Автор формулює умови ефективності навчання читання у контексті аудиторної та позааудиторної роботи студентів.

Ключові слова: професійно орієнтоване навчання, професійне спілкування, екстенсивне читання, інтенсивне читання, інтегроване навчання мови і предмета, метод проєктів.

Одним із пріоритетних завдань вищої педагогічної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства є формування готовності у майбутніх вчителів різних предметів до ефективної професійної діяльності в умовах посилення міжкультурної комунікації. На порядок денний у вищому педагогічному навчальному закладі висувається імператив навчання іншомовного професійно орієнтованого спілкування студентів різних спеціальностей. Зміст навчання іноземних мов (англійської мови) за професійним спрямуванням визначається відповідними нормативними та методичними документами, серед яких державний освітній стандарт, навчальні плани, програми дисциплін. Проте існує багато питань стосовно змісту навчання та підходів до викладання, ще остаточно не визначених у нормативних документах та на які сучасна теорія і

практика навчання іноземних мов у вищій школі не може дати однозначних відповідей. Зокрема, яким повинно бути співвідношення загального (стилістично нейтрального) та професійно орієнтованого спілкування на аудиторних заняттях з іноземної мови та в самостійній роботі студентів, які види діяльності слід вважати пріоритетними та якою повинна бути їх питома вага у спілкуванні, якими повинні бути оптимальні технології навчання професійного спілкування з огляду на об'єктивний дефіцит аудиторних годин і, нарешті, які підходи слід вважати ефективними щодо організації та методики проведення самостійної роботи студентів з урахуванням нової організації навчання за системою модулів і кредитів. Із низки цих важливих питань варто виокремити все, що пов'язане з навчанням професійно орієнтованого писемно-

го мовлення і зокрема читання як важливого засобу навчання та виду комунікації.

Особливості професійної підготовки спеціалістів з вищою освітою розкриті у працях С. Артангельського, В. Галузинського, О. Глузмана, О. Грішнєвої, Т. Десятова, Н. Кузьміної, І. Лернера, С. Маринчак, Н. Нічкало та інших. Деякі аспекти опанування студентами нефілологічних спеціальностей професійного спілкування іноземною мовою розглядалися у працях Е. Мірошніченко, Л. Котлярєвої, Г. Савченко, О. Петрашук, М. Задорожної, О. Тарнопольського, Л. Морської, Ю. Друзь, Р. Зайцевої, Г. Турчинової, О. Калашнікової, Л. Ананьєвої та інших. Стосовно студентів педагогічних спеціальностей процес формування умінь і навичок усного мовлення розглянуто у дисертації Т. В. Алексєєвої. У методичній літературі підходам і технологіям формування уміння читати надано належну увагу, зокрема з позиції даних психології, психолінгвістики та методик навчання іноземних мов. У той же час нові вимоги, що висуває перед навчальним процесом суспільство та освіта, зумовлюють необхідність певного перегляду й уточнення чинних підходів та методик, а також розв'язання деяких проблем в організації навчання. Зазначимо, що теоретична розробка концептуальних положень та практичні моделі їх реалізації дещо відстають від запитів вищої професійної освіти, особливо у зв'язку з новими тенденціями вищої педагогічної освіти, які зацентровані навколо формування вмінь самостійного здобуття знань, навчання упродовжиття та постійного професійного самовдосконалення, гуманізації та гуманітаризації педагогічної освіти, інтенсивного використання новітніх технологій, зокрема інформаційних. Отже, зі сказаного вище випливає необхідність теоретичного розроблення й упровадження у практику вищого педагогічного навчального закладу нових підходів до професійно орієнтованого навчання читання англійською мовою як виду писемного мовлення.

У численних методичних ідеях і концепціях минулого і сучасності наголошується на пріоритетності усного спілкування як оригінального, тобто такого, що виникло першим, та як необхідного для безпосереднього контактного спілкування [1]. Іншими словами, усне спілкування природно асоціюється з практичним володінням мовою, що було підтверджено тривалою масовою практикою навчання іноземних мов. Писемне мовлення більше розглядається як засіб навчання, адже давно вже доведено на рівні психологічних механізмів, що читання і письмо позитивно впливають на рівень оволодіння ас-

пектами мови, аудіюванням і говорінням, а отже, утвердилися підходи до інтегрованого навчання усіх видів мовленнєвої діяльності, за якими центральною та остаточною метою є навчити спілкуватись в усній формі. Не можна сказати, однак, що мета навчання читання та письма як видів мовленнєвої діяльності при цьому не ставилася взагалі. Але дуже часто у сучасній та минулій практиці оволодіння уміннями письма невірною асоціювалися з писемними мовними вправами, а мовленнєві стратегії читання — з читанням текстів з метою їх перекладу або поповнення словникового запасу. Необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства й технологій роль деяких професійних комунікативних умінь дещо змінилася. Так, наприклад, у зв'язку з активним використанням Інтернету в міжнародному спілкуванні писемна комунікація отримала новий імпульс, яскравими прикладами чого є листування електронною поштою, навігація по веб-сторінках та ін. На наш погляд, стає дедалі важче однозначно стверджувати, які види мовлення у професійній комунікативній діяльності є більш пріоритетними на поточний момент, оскільки більшість комунікантів щоденно бере участь в он-лайн комунікації, роботі з фаховою літературою, ознайомленні з періодичними публікаціями в певній галузі на інформаційних та фахових сайтах, у той час як безпосереднє усне спілкування у професійній сфері здійснюють не всі й не завжди. Практика професійного спілкування в різних сферах засвідчує, що лише незначна частка комунікантів бере участь у регулярній усній професійній комунікації іноземною мовою, решта або користується послугами професійних перекладачів, або взагалі ніколи не спілкується в усній формі. Ці тенденції і факти можуть наштовхнути на різні й навіть протилежні висновки. По-перше, можна зробити висновки про те, що у змісті професійної підготовки необхідно більше уваги приділити формуванню готовності до здійснення усних видів комунікації іноземною мовою. З цим можна погодитись із певними застереженнями. Спеціалістам з методики викладання іноземних мов і професійного навчання добре відомо, що для отримання можливості повноцінного інтенсивного спілкування з носіями мови, а тим більше у професійній сфері, студент повинен як мінімум вийти на рівень *advanced* або *proficiency* (високий або професійний за міжнародною класифікацією), що можливо лише за умови навчання, подібного або наближеного за параметрами тривалості та інтенсивності до підготовки спеціалістів з філології. Навряд чи можна очікувати від випускника ВНЗ вільного усного спілкування на професій-

ну тематику, якщо він вивчає іноземну мову лише на перших курсах згідно з навчальним планом. Необхідно додати, що важливою умовою розвинених комунікативних умінь є постійна практика у мовленні, на яку можуть розраховувати у своїй основній діяльності далеко не всі випускники. Окремо слід сказати про майбутніх учителів-предметників у контексті їхніх реальних професійних потреб. На наш погляд (і ми готові до підтвердження наших припущень результатами проведених анкетувань), у вчителів-предметників потреба в іншомовному усному спілкуванні не є пріоритетною і поступається потреби у читанні фахової літератури іноземною мовою, у використанні іншомовних інформаційних ресурсів Інтернету. Вчителі інформатики, фізики, математики, біології, хімії, фізичного виховання, початкової школи, мистецтва тощо працюють у навчальному закладі поруч з учителями іноземних мов, які в багатьох випадках виконують функції посередників у фаховому спілкуванні з носіями іноземної мови. Отже, на основі наведених вище міркувань визначимо співвідношення видів мовленнєвої діяльності у змісті навчання студентів непрофільних педагогічних спеціальностей: вміння усної професійної мовленнєвої діяльності на базовому рівні та вміння писемної мовленнєвої діяльності для повного й адекватного задоволення професійних потреб, зокрема читання фахової літератури та інформації ресурсів Інтернету.

Важливим об'єктивним чинником навчального процесу з іноземних мов у вищій школі є кредитно-модульна система. Впровадження нової системи організації навчання зумовлене ефективністю дидактичних підходів, відповідно до яких реалізуються нові теоретичні концепції проблемно орієнтованого та особистісно орієнтованого навчання, самоосвіти та професійного самовдосконалення упродовж усього життя. Звісно, кредитно-модульна система зміщує акценти у навчанні студентів у бік самопідготовки, дослідної роботи, а це позначається і на співвідношенні письмової та усної іншомовної комунікації у професійній галузі. Ми вважаємо, що запровадження кредитно-модульної системи дає новий імпульс роботі студентів саме у площині розвитку умінь професійно орієнтованого читання, зумовлюючи пошук принципово нових підходів до навчання цього виду комунікації на організаційному та методичному рівнях.

Детальніше зупинимось на методичних аспектах навчання читання. Необхідність здійснення систематичної самостійної роботи студентів з читання зумовлена практичною важливістю цього виду діяльності як для фор-

мування професійних умінь студентів, так і для розвитку мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції. Наголосимо, що в умовах відсутності іншомовного мовленнєвого середовища читання є засобом навчання, який на рівні з практикою в говорінні та аудіюванні також сприяє розвитку усного мовлення студентів. З огляду на це, у теорії і практиці навчання іноземних мов розроблено концепцію екстенсивного читання, яка реалізується на різних етапах навчання, зокрема у вищій професійній освіті. Сутність цієї концепції полягає у тому, що студенти систематично опрацьовують значні масиви літератури, користуючись стратегіями ознайомлювального, переглядового та синтетичного читання. Такі види читання, як правило, передбачають максимальну сконцентрованість уваги студентів навколо загального змісту прочитаного, вміння виокремлювати головне, синтезувати ключові ідеї з різноманітних джерел інформації, не вдаючись до аналізу мовної форми. Екстенсивний спосіб читання пропонується студентам непрофільних педагогічних спеціальностей у контексті самостійної роботи, яка, як відомо, є важливим компонентом професійної підготовки в умовах кредитно-модульної системи. Найголовнішою передумовою ефективності екстенсивного читання є наявність інтересу з боку читача до інформації, що представлена в джерелі, яка забезпечує його високий рівень вмотивованості. У Київському університеті імені Бориса Грінченка на кафедрі англійської мови вибудовано систему роботи з екстенсивного читання художніх творів та зразків фахової літератури, яка доповнює добре відому в теорії і практиці викладання іноземних мов концепцію «домашнього читання» (Ю. Пассов, Н. Бориско, Н. Складенко та ін.) і яка реалізується у навчанні англійської мови саме майбутніх вчителів різних спеціальностей. Ця система роботи складається з різних етапів і компонентів, головним принципом її функціонування є, по-перше, те, що вона забезпечує щільність контакту кожного студента з мовою загального і професійного спрямування, а по-друге, інтегрує різні форми роботи та види мовленнєвої діяльності, акцентована на творчості та внутрішній пізнавальній і професійній вмотивованості студентів. Наведемо технологію роботи викладача з формуванням умінь екстенсивного читання.

1. Для організації екстенсивного читання студентам пропонують оригінальні зразки художньої літератури або літератури з фаху, а для менш підготовлених студентів — адаптовані версії відповідно до рівня, який мають студенти на поточний момент.

2. Важливою умовою ефективності екстенсивного читання є регулярна самостійна робота зі значними за обсягом текстами, що складає десятки сторінок на тиждень.

3. Під час самостійного опрацювання текстів студенти зосереджують свою увагу на їх змісті, а не на формі, яку вони сприймають та запам'ятовують лише опосередковано, мимоволі. Також студенти намагаються не користуватися словником, або користуватися ним лише у тих випадках, коли значення слова відіграє ключову роль для розуміння повідомлення.

4. Для висвітлення результатів роботи викремлюють спеціальні заняття, що проводяться з певною регулярністю (наприклад, раз на місяць).

5. Для контролю за процесом читання рекомендується ведення студентами журналів, де фіксуватимуться невеличкі коментарі до кожного прочитаного фрагмента (розділу книги). У журналі фіксується наступна інформація:

- назва книги та автор;
- категорія і жанр книги;
- стисла анотація до всієї книги;
- стислі анотації до кожного розділу;
- реакція і враження студента від кожного розділу;
- коментарі вчителя до студентських записів (за бажанням);
- розгорнута анотація.

6. Контроль розуміння прочитаного, а також комунікативна діяльність на основі змісту може мати різноманітні форми. Серед них тести, підготовлені викладачем, усний переказ сюжету (викладення головної думки), усне обговорення сюжету або поведінки персонажів (дискусії), драматизація, рольові ігри, різноманітні творчі завдання і проекти. Значна частина усної комунікації проводиться у групах. У групі призначають голову, секретаря, відповідального за роботу зі словником, відповідального за грамотність і правильне граматичне оформлення, доповідача від імені групи, який представляє результати її роботи.

7. Серед письмових форм роботи, які пропонують на завершальній фазі роботи з екстенсивного читання, виділяють невеликі за обсягом (обсяг роботи визначається викладачем) творчі письмові роботи, есе, письмові тести тощо.

Під інтенсивним читанням у методиці навчання іноземних мов розуміють читання невеликих за обсягом текстів з детальним аналізом змісту й мовної та стилістичної форми. Важливим складником самостійної роботи студентів з інтенсивного читання є опрацювання інформаційних ресурсів — газет, журналів та Інтернет-матеріалів з фахової тематики. Іншим складником є

робота з розвитку уміння інтенсивного читання у процесі вивчення джерел фахової літератури, а саме наукових і методичних праць — монографій, статей, підручників, посібників тощо. Нижче наведено технологію роботи студентів щодо інтенсивного читання літератури з фаху.

1. Студентам пропонують газетні, журнальні статті, статті з Інтернету, фрагменти фахової літератури з рекомендованого переліку або на вибір студента за погодженням з викладачем, а також тексти з оригінальних підручників англійської мови.

2. Студенти опрацьовують тексти, звертаючи увагу не лише на зміст і його деталі, але й на мовну форму. Для роботи над мовною формою рекомендується виписувати незнайомі лексичні одиниці й терміни у спеціальний зошит-словник, який підлягає перевірці викладачем.

3. Студенти перекладають окремі фрагменти тексту українською мовою.

4. Для контролю розуміння прочитаного, а також для розвитку мовної і мовленнєвої компетенції викладач пропонує використання тестів, аналіз експліцитного та імпліцитного змісту прочитаного, аналіз фактів і логіки викладу, стилістики текстів, синтаксичний аналіз тощо.

5. Студенти готують усну анотацію-доповідь за матеріалами окремих статей з подальшим обговоренням її в аудиторії.

Читання фахової літератури в умовах професійної діяльності сучасного вчителя досить часто відбувається з допомогою засобів інформаційних технологій. Тому нагальною потребою є формування готовності студентів до активного використання цих засобів у процесі пошуку потрібної інформації. Таку можливість надають аудиторні заняття у комп'ютерних класах, підключених до мережі Інтернет. Заняття відбуваються із застосуванням проблемно орієнтованого методу навчання. Викладач формує завдання, для виконання якого студентам необхідно відшукати у мережі Інтернет інформацію, яка відповідає визначеним критеріям. Студенти застосовують комунікативні стратегії синтетичного читання, послуговуючись при цьому різноманітними програмовими засобами, зокрема інструментами он-лайн, а саме пошуковими системами, електронними словниками, довідниками, програмами розпізнавання тексту, рідерами тощо. Читання фахової літератури, як екстенсивне, так і інтенсивне, є інтегральним компонентом проектної діяльності студентів, підготовки ними презентацій і доповідей з фахової тематики.

У методиці навчання англійської мови у ВНЗ на немовних спеціальностях останніми роками набули популярності концепції *English for*

special purposes (англійська зі спеціальними цілями), *English for academic purposes* (англійська з академічними цілями), *Content-based learning* (навчання, що засноване на вивченні предметних знань). Якщо перші два терміни стосуються більше тематики і напряму, то третій термін узагальнює зміст певного підходу до навчання. Цей підхід ґрунтується на ідеї, що значних успіхів у результаті мимовільного процесу оволодіння іншомовним мовленням (*language acquisition*) можна досягти за рахунок ознайомлення учнів (студентів) з інформацією у певних галузях знань та формування умінь і навичок роботи у цій сфері людської діяльності [2]. В європейському освітньому середовищі цей підхід отримав назву *Content and language integrated learning (CLIL)*. Основний принцип, який покладений в основу цього підходу, формулюється так: усі вчителі-предметники є також вчителями мови, рідної або іноземної, залежно від того, якою мовою викладається предмет. Цей підхід ще можна охарактеризувати як кроскурікулярний, або інтердисциплінарний, а переваги підходу можуть спостерігатися на рівні формування соціокультурної компетенції, мовної та мовленнєвої компетенцій, рівнях готовності до навчання та професійної діяльності, підвищенні мотивації. У вітчизняних і зарубіжних працях з методики навчання іноземних мов та професійного навчання відзначається очевидний дефіцит програм підготовки викладачів, здатних і готових до паралельного навчання іноземної мови та самих предметів, галузевих знань засобами цієї мови, а саме ця ідея і є центральною в змісті зазначеного підходу. Нам здається, що в питанні застосування підходу інтегрованого навчання мови та предмета теорія значно випередила практику, однак, на нашу думку, в теорії залишаються недослідженими деякі аспекти, пов'язані з навчанням іноземних мов студентів педагогічних спеціальностей в умовах професійної підготовки, формування і розвитку в них умінь писемної мовленнєвої діяльності з фаху. Принципово новим у методиці інтегрованого навчання предмета і мови є те, що, окрім того, що викладачі іноземної мови повинні бути компетентними у конкретній галузі, орієнтованій на студентів спеціальності, не варто розуміти цей процес як лише навчання фахового предмета іноземною мовою, адже рівень знань, умінь і навичок студентів іноземною мовою є обмеженим. З іншого боку, методика інтегрованого навчання мови і предмета відрізняється від вивчення мови зі спеціальною метою, адже в останньому випадку студенти не лише набувають нові знання з предмета, а опановують саму іноземну мову з урахуванням спе-

цифіки термінології та реєстру. Відмінність аудиторних занять з іноземної мови, на яких здійснюється інтегроване навчання мови і предмета, від аудиторних занять з дисциплін професійного циклу полягає в тому, що аудиторні заняття з фахових дисциплін, як правило, поділяються на теоретичні (лекційні та семінарські) та практичні, у той час як іноземна мова здебільшого читається на практичних заняттях. Спроби читати фахову дисципліну іноземною мовою у такому ж форматі, як і рідною, завжди закінчувалися невдало, адже на лекційних заняттях викладач, як правило, читав матеріали своєї лекції з аркуша або представляв за допомогою презентаційних засобів, а на семінарських заняттях студенти намагалися здійснювати репродукцію цих матеріалів якомога ближче до «оригіналу». Такий підхід не міг дати суттєвих позитивних результатів щодо мовної і мовленнєвої компетенції студентів, оскільки ігнорував статус іноземної мови, особливості психологічних механізмів опанування її. Більше того, «родзинка» концепції інтегрованого навчання мови і предмета полягає в тому, що вона дає змогу побудувати процес навчання на основі розв'язання студентами проблем і завдань (*task-based approach*), а також долучитися до організації та здійснення різноманітних проектів на фахову тематику (*project-based method*).

У Київському університеті імені Бориса Грінченка викладачі кафедри англійської мови працюють зі студентами різних педагогічних спеціальностей, беручи до уваги специфіку професійної підготовки за цими фаховими напрямками. При цьому викладачі на практиці реалізують концепцію інтегрованого навчання іноземної мови і предмета, враховуючи її в змісті програм і навчальних модулів, аналізуючи зміст державних стандартів і навчальних планів, зміст базових дисциплін. Ці імперативи враховуються й при укладанні навчальних посібників та методичних рекомендацій до самостійної роботи студентів. У розрізі вказаної концепції здійснюється добір матеріалів для професійно орієнтованого читання, з цією метою аналізуються відповідні Інтернет-ресурси, фахові періодичні видання, іншомовні підручники та навчальні посібники з фаху, іншомовні наукові праці з методики навчання різних предметів, різних галузей педагогіки і психології, філософії, освітньої політики тощо.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що для більш ефективної системної роботи з навчання професійно орієнтованого читання англійською мовою студентів непрофільних педагогічних спеціальностей необхідним є розв'язання наступних завдань:

1. Подальше глибоке вивчення теоретичних засад професійно орієнтованого навчання англійської мови взагалі та навчання читання англомовної фахової літератури студентів педагогічних спеціальностей зокрема.

2. Організація і проведення базового навчання та тренінгів для викладачів англійської мови за професійним спрямуванням із залученням викладачів фахових дисциплін, які обслуговують студентів різних педагогічних спеціальностей.

3. Створення електронної бібліотеки (ресурсного центру) англомовної фахової літератури для студентів різних педагогічних спеціальностей, викладачів англійської мови та аспірантів.

4. Організація і проведення теоретико-практичних семінарів з навчання професійно орієнтованого читання засобами інформаційних технологій.

5. Проведення лабораторних експериментів та інших методів педагогічних досліджень з метою виявлення об'єктивних комунікативних професійних потреб студентів та визначення оптимальних методик навчання їх професійно орієнтованого читання.

Ми сподіваємось, що виконання поставлених завдань дасть змогу значно підвищити ефективність навчання іноземних мов майбутніх вчителів у контексті їхньої професійної підготовки.

В статье рассматривается проблема теоретической разработки внедрения в практику преподавания английского языка высшего учебного заведения новых подходов к профессионально ориентированному обучению. Центральное место в статье принадлежит методике обучения чтению как одной из целей обучения иностранному языку. Автор формулирует условия эффективности обучения чтению в контексте аудиторной и внеаудиторной работы студентов.

The article highlights the problem of theoretical foundation of implementing into foreign language teaching practice the innovative approaches to professional education. The article is focused on the methods and techniques of teaching reading as one of the objectives of teaching a foreign language. The author defines the conditions for the efficiency of teaching reading in the context of classroom and extracurricular students' work.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Jack C Richards, Theodore S Rodgers.* Approaches and methods in language teaching. Cambridge. CUP. 1986. — 171 p.
2. *Christian Dalton-Puffer.* Discourse in Content and Language Integrated Classrooms. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia. — 330 p.
3. *Мелікова С. О.* Індивідуалізація професійно орієнтованого навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей у вищих педагогічних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. 13.00.09 — Теорія навчання / Мелікова С. О. — Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2008 р. — 23 с.
4. *Алексеева Т. В.* Теоретико-методичні умови формування професійного усного мовлення іноземною мовою студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. 13.00.04 — Теорія і методика професійної освіти / Академія педагогічних наук України ; Інститут вищої освіти. — К., 2003. — 21 с.